

16. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення» № 109/95/157 від 17.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00/conv>.

17. Проект Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php?a=viewmaterial&id=9>.

18. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, прибудов до них, громадських будинків I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт, і проведення технічного обстеження їх будівельних конструкцій та інженерних мереж» № 91 від 24.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE19568.html.

19. Things the New Census of Agriculture Tells Us About Family Farmers and Our Food System [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.farmaid.org/site/c.qll5lhNVJsE/b.9147949/k.EBAC/Ag_Census.htm.

20. Проект Закону України «Про родові мастки і родові поселення в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gr.biz.ua/gr11-13/dejatel/562-proekt-zakon-ukrayini-pro-rodov-mayetki-rodov-poselennya-v-ukrayin.html>.

21. Малік М.Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 76-82.

22. Prognoza gospodarstw domowych według wojewodztw na lata 2008-2035. – GUS, Studia i Analizy Statystyczne, Warszawa 2009 г. 24 s.

23. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК – 2005. – № 3. – (125). – С. 3-10.

24. Waldemar Michna. Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych / Waldemar Michna. – Warszawa, kwiecień 2011 г. – 28 s.

25. Збарський В.К. Тенденції розвитку особистих селянських господарств / В.К. Збарський, П.К. Канінський // АгроІнКом. – 2008. – №5-6. – С. 56-62.

26. Krystyna Siwiak Sytuacja gospodarstw domowych w 2012 г. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Materiał na konferencję prasową w dniu 29 maja 2013 г. / Krystyna Siwiak. – Warszawa, Główny Urząd Statystyczny 2013. – 22 s.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2014 р.

*

УДК 338.43.01/02.075.8

*К.В. БОНДАРЕВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровська державна фінансова академія*

Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору економіки є запорукою продовольчої безпеки країни та головною передумовою ефективного функціонування економіки в цілому. Сучасний стан галузі характеризується рядом негативних тенденцій і проблем, які потребують термінового розв'язання. Ситуація загострюється дестабілізуючим впливом явищ глобалізації та нестабільністю вітчизняної економіки. Вже досить тривалий час у сфері аграрного виробництва спостерігається деструктивний

вплив саморегульованого ринку, необґрунтованої державної політики, що виражається у низькій (особливо порівняно із зарубіжними країнами) прибутковості й конкурентоспроможності галузі. Крім того, характерними рисами сучасного розвитку АПК є диспаритет цінних відносин, недосконалість бюджетних, податкових, фінансових, зовнішньоекономічних механізмів, зниження рівня життя сільського населення та відтворення трудового потенціалу.

Розвиток аграрної сфери набуває особливого значення в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави, насамперед, у

© К.В. Бондаревська, 2014

період входження України до європейського співтовариства й посилення світових глобалізаційних процесів. Провідна роль у захисті вітчизняного АПК належить саме державі, тим більше, що модель ринкової саморегуляції довела свою неефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку агропромислового комплексу присвячені наукові праці таких вчених, як Ю.Я. Лузан, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та інших дослідників [1-6, 8-10]. Зокрема, розглядається стан розвитку АПК, практичні аспекти продовольчої безпеки, обґрунтовується необхідність інтеграції й створення виробничих кооперативів, формування взаємовигідних відносин між суб'єктами аграрного ринку. Особлива увага приділяється забезпеченню ефективного механізму державного регулювання, який має гармонічно доповнювати ринкові інструменти впливу. Однак слід відзначити, що на сучасному етапі розвитку економічних відносин існує ряд дискусійних питань і нерозв'язаних проблем, що перешкоджають ефективному розвитку АПК України. Зокрема, це необхідність дослідження ключових тенденцій функціонування аграрного сектору економіки, обґрунтування пріоритетних напрямів державного регулювання поряд із забезпеченням розвитку ринкової системи господарювання в контексті міжнародної інтеграції. Залишається дискусійним питання ефективної взаємодії державних та ринкових методів регулювання аграрних відносин.

Мета статті – дослідження сучасного стану аграрного сектору України, визначення проблем його розвитку, обґрунтування шляхів підвищення ефективності аграрного виробництва й конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Інтеграція України до міжнародних спільнот, поглиблення економічних зв'язків, зростання конкуренції, необхідність модернізації виробництва та постійного запровадження інновацій зумовлюють використання вдосконалених методів і підходів щодо формування ринкових відносин у сфері

АПК. На нинішній час галузь аграрного виробництва потребує адаптації до міжнародних стандартів ведення ринку й захисту базових ланок АПК з боку держави. Для того щоб обрати ефективний інструментарій державної регуляторної політики, слід враховувати особливості вітчизняного сільського господарства.

Політика переходу до ринкової системи господарювання на початку 90-х років була здійснена із запозиченням зарубіжного досвіду без урахування вітчизняних реалій і, крім того, досить швидкими темпами. При цьому «надто великі надії поклалися на так звану «невидиму руку ринку», тому не було взято до уваги сповільнену реакцію сільського господарства на зміну умов зовнішнього економічного середовища», саме цим можна пояснити «неготовність працівників агропромислового комплексу всіх рівнів до роботи в ринкових умовах» [2]. Розвиток вітчизняного сільськогосподарського виробництва повинен узгоджуватися зі світовими тенденціями, необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни, а також ефективного відтворення трудового потенціалу на селі. Важливим у сучасних умовах є своєрідний перехід від парадигми сталого розвитку до сталого зростаючого розвитку, що відображає не лише необхідність забезпечення населення продовольством на відповідному рівні, а й доцільність його підвищення випереджаючими темпами порівняно з темпами збільшення населення [6, с.133]. Зростання сільськогосподарського виробництва має досягатися за рахунок своєї інтенсифікації, тобто впровадження інноваційних технологій та методів ведення господарства, застосування ресурсозберігаючих технологій, а не шляхом використання екстенсивних чинників, зокрема, надмірної експлуатації земельних ресурсів. Загальновідомим є той факт, що проблема зниження родючості ґрунтів і виснаження сільськогосподарських угідь наразі постає особливо гостро.

Сільське господарство має стати ключовою ланкою в структурі АПК, тому зусилля держави повинні зосереджуватися на підтримці саме цієї складової комплексу. Нині майже 50% валової продукції виробляється господарствами населення, що негативно

впливає на продовольчу безпеку України (табл. 1). Порівняно з 1990 роком ситуація дещо погіршилася, адже до початку ринкових перетворень сільськогосподарські підприємства виробляли 70,4 % всієї валової

продукції. Крім того, значна частка продукції тваринництва сконцентрована саме в особистих селянських господарствах, які, в свою чергу, не в змозі забезпечити високу рентабельність тваринницької галузі.

1. Частка валової продукції сільського господарства України за категоріями господарств, %

Показник	1990 р.	2009 р.	2012 р.
Сільськогосподарські підприємства			
Вся валова продукція	70,4	48,6	50,7
Валова продукція: рослинництва	81,1	54,9	55,0
тваринництва	59,2	36,7	41,8
Господарства населення			
Вся валова продукція	29,6	51,4	49,3
Валова продукція: рослинництва	18,9	45,1	45,0
тваринництва	40,8	63,3	58,2

Джерело: Розраховано за матеріалами Державної служби статистики України [7].

Серед шляхів розв'язання проблеми продовольчої безпеки – створення вертикально інтегрованих аграрних комплексів, що включатимуть напрями виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції. При цьому позитивним є можливість запровадження інновацій та залучення інвестицій, як державних, так і зарубіжних. Крім того, інтеграція АПК сприятиме зниженню впливу монополій переробних підприємств щодо встановлення закупівельних цін, що, в свою чергу, нейтралізує диспаритет міжгалузевих відносин. Слід зазначити, що укрупнення сільськогосподарських підприємств, формування аграрних виробничих

комплексів є провідною тенденцією розвитку галузі в економічно розвинутих країнах ЄС та США.

Основним показником ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є рентабельність продукції. Сучасний стан аграрних підприємств України характеризується нестабільною динамікою показників рентабельності виробництва (рис. 1). Згідно з аналізом статистичних даних, рентабельність сільськогосподарського виробництва становить 20,5%, що на 22,1 пункта менше, ніж у 1990 році. Зниженням рентабельності характеризується функціонування аграрних підприємств протягом останніх трьох років.

Рис. 1. Динаміка рентабельності сільськогосподарського виробництва, %

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

Галузь тваринництва залишається збитковою, що зумовлено високою собівартістю виробництва й трудомісткістю тваринницької продукції. Від'ємних значень рентабельності тваринницької продукції досягла у 1995 та 2000 роках. Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва впродовж першого десятиліття ринкових перетворень знижується кардинально швидкими темпами. Саме цей період розвитку АПК характеризується відсутністю налагодженого механізму державного впливу і фінансової підтримки аграрних товаровиробників із

боку держави, якісним зниженням матеріально-технічної бази, зниженням купівельної спроможності населення. Лише на початку 2000-х років завдяки державній підтримці відбувається незначне поліпшення показників ефективності виробництва. Так, у державному бюджеті було передбачено низку фінансових механізмів державної підтримки щодо придбання техніки й обладнання для підприємств аграрної сфери [2]. Кардинальні структурні зміни мали місце також у сфері виробничих витрат (рис. 2).

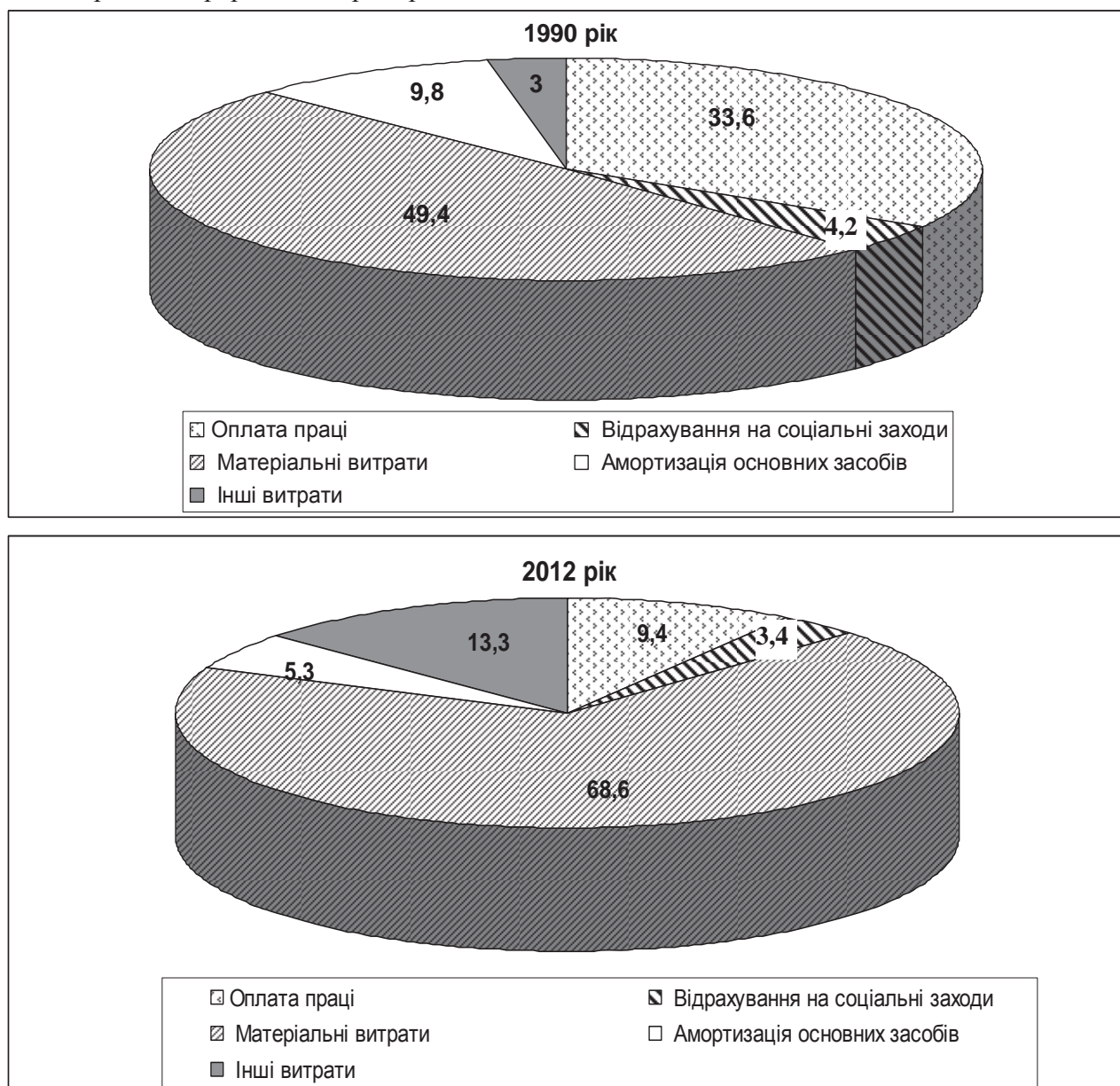

Рис. 2. Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції аграрних підприємств, %

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

Так, спостерігається зростання витрат на матеріально-технічні ресурси (насіння та

посадковий матеріал, корми, мінеральні добрива, паливо, нафтопродукти, електроенер-

гію), водночас витрати на оплату праці значно зменшилися (на 24,2 пункта). Звичайно, це явище пов'язане із ростом цін на промислову продукцію, що споживається сільським господарством і формує ресурсну основу аграрних підприємств. Однак, необхідно врахувати важливість створення ефективного механізму оплати й стимулювання праці, що сприятиме не лише поліпшенню відтворення трудового потенціалу, а також зростанню рівня доходів сільського населення. Це можна здійснити лише через підвищення питомої ваги витрат на оплату праці, які мають розглядатись як інвестиції в персонал.

Враховуючи вищезазначене, доцільно визначити основні напрями державного регулювання в сфері АПК:

удосконалення законодавчого забезпечення розвитку АПК, зокрема, прийняття Закону України «Про сільське господарство» з урахуванням особливостей аграрного виробництва та ролі сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки країни; а також адаптація нормативних положень до міжнародних стандартів;

цінова політика, заснована на встановленні регульованих цін, зокрема, мінімального й максимального рівнів, на основні види аграрної продукції з метою встановлення паритетності міжгалузевих відносин;

захист вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції шляхом зваженої експортно-імпоротної політики;

фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств як у контексті бюджетних дотацій, так і державних інвестицій;

забезпечення оновлення основних виробничих фондів та матеріально-технічного переозброєння сільськогосподарських підприємств запровадженням інновацій;

формування вертикально інтегрованих аграрних комплексів, які включали б усі ланки АПК від постачання ресурсів і виробництва продукції до її реалізації;

формування дієвого механізму пільгового кредитування;

створення нових робочих місць, скорочення трудових міграцій та безробіття на селі;

розвиток сільських територій і розширення інфраструктури на селі.

Таким чином, оптимальною моделлю економічного розвитку України є державне регулювання, що враховує дію ринкових законів. При цьому до функцій держави належатиме: законодавче забезпечення діяльності АПК; захист конкуренції як основного регулюючого ринкового механізму; раціональний розподіл доходів та ресурсів із метою зміни структури національного продукту; забезпечення стабілізації економічного росту, встановлення контролю рівня інфляції й зайнятості населення тощо [1].

Україна має значний аграрний потенціал і невикористані резерви, зокрема порівняно із країнами Європи (табл. 2).

2. Показники ефективності використання сільськогосподарських угідь України та інших країн Європи

Країна	Валова продукція сільського господарства на 1 га сільськогосподарських угідь, євро	Землемісткість, га/1000 євро валової продукції
Україна	268,7	3,72
Країни ЄС (15 країн)	2 189,2	0,46
Німеччина	2 442,6	0,41
Франція	2 188,0	0,46
Чехія	899,0	1,11
Польща	783,9	1,28
Болгарія	685,1	1,46

Джерело: [9, с. 42].

Проведений аналіз показав, що обсяг виробництва валової продукції з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь України у 8 разів менший, ніж у країнах ЄС. Відповідно землемісткість є найвищою серед аналі-

зованих країн (3,72 га на 1000 євро валової продукції). Найкращі показники має один із європейських лідерів сільськогосподарського виробництва – Німеччина, де досить розвинута система державної підтримки аграр-

них господарств. При цьому слід зазначити, що власне виробництво продукції АПК задовольняє попит на молочну продукцію на 100 %, м'ясу – на 90, пшеницю – на 80%, а за обсягами продукції свинарства країна займає перше місце в Європі (кількість поголів'я свиней – більше, ніж 20 млн гол. на рік) [5].

Особлива увага у країнах ЄС приділяється розвитку сільських територій, що вважається основою сталого економічного розвитку взагалі. Серед напрямів відповідної політики економічно розвинутих держав визначається пліпшення стану зайнятості та

освіти на селі, нейтралізація негативних наслідків безробіття, економічна підтримка проблемних територій (регіонів, що мають низький рівень ВВП на одну особу), модернізація сільської інфраструктури.

За умови врахування вищезазначених заходів державної політики в контексті законодавчого, цінового, інвестиційного, грошово-кредитного, інноваційного, зовнішньоекономічного, соціального напрямів стає можливим досягнення високих показників розвитку сільського господарства України (табл. 3).

3. Перспективні показники розвитку сільського господарства України

Показник	2012 р. (факт)	Прогноз		
		2015 р.	2017 р.	2020 р.
Валова продукція сільського господарства, млрд грн	223,2	240,0	265,0	285,0
<i>У % до 2012 р.</i>	<i>100,0</i>	<i>107,5</i>	<i>118,7</i>	<i>127,7</i>
Продуктивність праці*, млн грн	159,7	170,0	185,0	205,0
<i>У % до 2012 р.</i>	<i>100,0</i>	<i>106,4</i>	<i>115,8</i>	<i>128,4</i>
Прибуток сільськогосподарських підприємств, млрд грн	20,2	27,0	32,0	42,0
<i>У % до 2012 р.</i>	<i>100,0</i>	<i>133,7</i>	<i>158,4</i>	<i>207,9</i>
Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %	20,5	28,0	31,0	44,0
<i>+/- до 2012 р.</i>	<i>-</i>	<i>+7,5</i>	<i>+10,5</i>	<i>+23,5</i>

* Під продуктивністю праці мається на увазі обсяг валової продукції з розрахунку на одного середньооблікового працівника.

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Так, згідно з наведеним прогнозом передбачається зростання обсягу валової продукції сільського господарства, в тому числі з розрахунку на одного працівника, на період до 2020 року – відповідно на 27,7 і 28,4%. Позитивні тенденції також задіють показники прибутку (збільшиться в 2,07 раза) та рентабельності виробництва, яка у 2020 році становитиме 44%. У найближчій перспективі (2015 рік) окупність витрат на сільськогосподарське виробництво становитиме 28 %, що на 7,5 пункта більше, ніж у 2012 році. Однак досягти цих результатів можливо лише за умови обґрунтованої політики державного регулювання агропромислового комплексу.

Висновки. Сучасний стан аграрного сектору економіки України, дослідження вчених-аграрників, а також практичний досвід господарювання вітчизняних і зарубіжних підприємств АПК показують важливість проведення державної політики, направленої на всебічний розвиток галузі сільського

господарства. Серед основних методів та інструментів впливу держави особливої уваги заслуговує комплекс законодавчих, цінових, фінансово-кредитних, бюджетно-дотаційних, зовнішньоекономічних методів. Стратегічною метою функціонування агропромислового комплексу України в умовах поширення світової глобалізації має стати зростання конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції й забезпечення продовольчої безпеки держави. Серед конкретних завдань – необхідність підвищення обсягів виробництва, збільшення експорту, зростання прибутковості сільськогосподарських підприємств, продуктивності та оплати праці у галузі сільського господарства. Перспективами подальших досліджень у напрямі розвитку АПК є вивчення практичних аспектів застосування методів державного регулювання в умовах світової глобалізації, а також вибір пріоритетів аграрної політики з орієнтацією на європейську модель життя селян.

Список використаних джерел

1. Bondarevska K. State regulation as a factor of sustainable economic development // MEST Journal. Vol. 2. No. 2. July 2014. pp. 23-31. DOI 10.12709/issn. 2334-7058.
2. Глубіш Л. Я. Економічні важелі механізму державного регулювання виробничої складової продовольчої безпеки / Л. Я. Глубіш // Економічний форум. – 2013. – № 3. – С. 9-18.
3. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С. 5-9.
4. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2014. - №4. – С. 5-12.
5. Прислонова Н. Сельское хозяйство Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fb.ru/article/2556/selskoe-hozyaystvo-germanii>.
6. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: моногр. / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
7. Сільське господарство України за 2012 рік: стат. зб. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
9. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері / В.М. Трегобчук, Н.М. Скурська, В.Д. Яровий, В.П. Прадун. – К.: Об'єдн. ін-т економіки НАН України, 2004. – 48 с.
10. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак / Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2014 р.

* * *

Новини АПК

Розроблена Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 роки

Вченими Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» разом з представниками громадських об'єднань аграріїв та страховиків у складі Комітету з питань страхування ризиків в аграрному секторі Ліги страхових організацій України розроблено *Дорожню карту реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 роки*.

Академік НААН Юрій Олексійович Лупенко, директор ННЦ «Інститут аграрної економіки» зазначив, що «... демонополізація ринку та удосконалення законодавства – основні чинники становлення та подальшого розвитку ринку агрострахування в Україні. Реалізація Дорожньої карти дасть змогу зменшити навантаження на державний бюджет у частині відшкодування збитків виробникам сільськогосподарської продукції, забезпечить єдині умови роботи на ринку агрострахування всім його учасникам: страховим компаніям, агровиробникам і державі. З метою стимулювання розвитку страхування врожаю сільськогосподарських культур, продукції тваринництва, виноградарства, садівництва та інших галузей, що одержують державну підтримку, планується внести відповідні зміни до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», які спрямовані на забезпечення єдиного андеррайтингу та врегулювання збитків, перестраховування за всіма програмами з державною підтримкою, а також механізму надання державою гарантій покриття катастрофічних ризиків».

Окремі заходи дорожньої карти спрямовані на кадрове забезпечення ринку агрострахування, а також підвищення поінформованості сільгоспвиробників щодо послуг з агрострахування.

Розробники Дорожньої карти вважають за необхідне уніфікувати підходи до регулювання відносин між сільгоспвиробниками та страховиками – членами Аграрного страхового пулу, а також вдосконалити гарантійний механізм виконання страховиками зобов'язань перед сільгоспвиробниками за укладеними договорами страхування.

Важливим напрямом роботи, згідно з документом, буде внесення змін до Податкового кодексу України з метою створення сприятливих умов для розвитку сільськогосподарського сегменту страхового ринку.

ННЦ «Інститут аграрної економіки»